

پدیده‌های فرهنگی جامعه دسترسی پیدا کرد. نقد و بررسی تمامی مقاله‌ها، سخنرانی و مصاحبه‌های این کتاب در حوصله این مقاله نیست و نیاز به کتابی جداگانه دارد. بنابراین قصد نگارنده این سطور بر نقد و بررسی دیدگاه‌های نویسنده و مشترکات تمامی مقاله‌ها و سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های چاپ شده در این کتاب است.

موسیقی سنتی و مقامی ایران از هزاران سال پیش تاکنون به صورت شفاهی و سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر و از استادی به شاگردی جوان‌تر که متعلق به نسل و زمان دیگری است منتقل شده است. متأسفانه تلاش‌هایی که تا به امروز برای مستندسازی آنها به عمل آمده بسیار اندک و سطحی بوده که همین امر سبب اختلال و انفعال در روند انتقال درست آنها از نسل‌های گذشته به نسل‌های کنونی شده و راه را برای فراموشی، تحریف و حتی از بین رفتن آنها هموار ساخته است. از این رو تلاش خستگی‌ناپذیر و علمی آقای درویشی برای معرفی و مستندسازی این بخش از میراث هنری کشورمان درخور تحسین است. پژوهش‌های میدانی ایشان در دورافتاده‌ترین نقاط کشورمان که منجر به معرفی و ثبت و ضبط علمی باقیمانده موسیقی ایرانی که احتمالاً تا چند دهه دیگر از بین خواهند رفت به عنوان مهم‌ترین اسناد فرهنگی برای تمام فرهنگ‌شناسان و هنردوستان قابل استفاده می‌باشد. مطالب کتاب به سبب برخورداری از دیدگاه‌های علم مردم‌شناسی موسیقی می‌تواند برای زبان‌شناسان نیز قابل استفاده باشد، چرا که ایشان موسیقی را به مثابه وسیله‌ی ارتباطی بین گروه‌های مختلف مردم دانسته‌اند. از آنجا که

موسیقی آوازی ایران مهم‌ترین بخش موسیقی سنتی و مقامی ایران را به خود اختصاص داده و این پژوهشگر در این زمینه نیز پژوهش‌های علمی و میدانی را انجام داده است بنابراین حاوی مفاهیم، واژگان و اصطلاحاتی است که برای مطالعات زبان‌شناسی اهمیت زیادی دارند.

حاصل پژوهش‌های میدانی آقای درویشی آرشیوی بسیار غنی از عکس، اسلاید، نوار و فیلم موسیقی است که تاکنون همراه کتاب‌ها و نوارهایی که به همت ایشان چاپ و منتشر شده‌اند در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفته است. افرادی که با اتنوموزیکولوژی سر و کار دارند یا حتی اطلاع مختصری از این علم جدید دارند به خوبی می‌دانند که آرشیو به منزله آزمایشگاهی است که پژوهشگران رشته‌های مختلف فرهنگی یا فرهنگ‌شناسان می‌توانند از آن استفاده کرده و پژوهش‌های خود را غنی و علمی سازند.

با مطالعه آثار و افکار آقای درویشی که در این کتاب بخشی از آن‌ها آمده است به این نکته پی می‌بریم که اتنوموزیکولوگ‌ها موسیقی را به عنوان یک عنصر فرهنگی زنده و پویا در مطالعات خود به حساب می‌آورند، از این رو پژوهش‌های انجام شده با این دیدگاه ما را به شناخت درست‌تر و عمیق‌تر فرهنگ یک جامعه آشنا می‌کند و این امر برای سازمان‌ها و افرادی که قصد برنامه‌ریزی فرهنگی و هنری در راستای توسعه فرهنگی، هویت ملی و فرهنگی دارند بسیار قابل استفاده است.

مردم‌شناسی موسیقی به نقش و کارکرد موسیقی در زندگی مردم یک جامعه اهمیت زیادی می‌دهد و در واقع موسیقی را جدا از زندگی روزمره و فعالیت‌های اجتماعی، مذهبی و تولیدی نمی‌داند.

در بیشتر مقالات این کتاب به‌ویژه آنهایی که مربوط به آداب و رسوم و موسیقی مذهبی و آیینی مناطق مختلف کشور می‌شود رابطه تنگاتنگ و ناگسستنی موسیقی و عرصه‌های مختلف زندگی مردم به وضوح دیده می‌شود. به عقیده مردم‌شناسان هیچ قومی را نمی‌توان در جهان یافت که از ابتدای آفرینش تاکنون و در تمام لحظات زندگی به نوعی با موسیقی سازی و آوازی سرو کار نداشته باشد. مطالب این کتاب نیز تأییدکننده این نظریه است.

موسیقی نیز همانند سایر هنرها تحت تأثیر عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مذهبی تغییر و تحول پیدا می‌کند و آفرینندگان و مجریان آن نیز تحت‌تأثیر این دگرگونی‌ها به روایت و اجرای موسیقی نیاکان خود می‌پردازند، از این رو بررسی مردم‌شناسانه موسیقی اقوام مختلف هر جامعه در واقع مطالعات فرهنگ‌شناسی را پررتر می‌سازد. تمامی پژوهش‌های میدانی این پژوهشگر که در کتاب آمده نشان‌دهنده این است که نامبرده مطالب عرضه شده را با مطالعه متون و کتاب‌ها و اسناد مربوط به موسیقی هر منطقه و مصاحبه با هنرمندان و صاحب‌نظران آن منطقه از یک سو و مشاهده مستقیم و مشارکت در مراسم و آیین‌های مورد مطالعه مناطق مختلف مورد پژوهش کسب کرده است. بنابراین و در مجموع پژوهش‌های ایشان واقعیت‌های منطقه مورد تحقیق را به خوبی نشان می‌دهد و حاوی اطلاعات قابل استنادی است.

موسیقی یکی از شاخص‌ترین هنرهاست که در تمام عرصه‌های علوم اجتماعی و انسانی قابل مطالعه است ولی فقط مردم‌شناسی موسیقی یا

موسیقی ایرانی و هویت فرهنگی

○ بهروز وجدانی

عضو هیأت علمی پژوهشکده مردم‌شناسی
سازمان میراث فرهنگی کشور

○ از میان سرودها و سکوتها

○ گزیده نوشتار و گفتار محمدرضا درویشی

○ مؤسسه فرهنگی - هنری ماهور

○ چاپ اول ۱۳۸۰

کتاب «از میان سرودها و سکوت» گزیده نوشتار و گفتار موسیقی‌شناس ارزنده کشورمان آقای محمدرضا درویشی است. در مقدمه کتاب می‌خوانیم: «این کتاب در واقع دربرگیرنده‌ی گزیده‌ی مقاله‌ها، سخنرانی‌ها و گفت و گوهای نامبرده از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۹ و در واقع حدود یک سوم مطالبی است که وی در این سال‌ها به صورت نوشتار و گفتار مطرح کرده است. مطالب کتاب به ترتیب تاریخ انتشار آن‌ها در مطبوعات و یا تاریخ ارائه‌ی آن‌ها به صورت سخنرانی در مناسبت‌های مختلف است و به این ترتیب می‌توان چگونگی دگرگونی دیدگاه‌های نویسنده و نیز تکامل برخی مفاهیم مورد توجه او از جمله سنت و نوآوری، موسیقی نواحی، موسیقی ملی، موسیقی جهانی و... را در این دوره مشاهده کرد.»

آقای محمدرضا درویشی در عرصه‌های مختلف موسیقی ایرانی به‌ویژه موسیقی نواحی ایران فردی صاحب‌نام و باتجربه و پژوهشگری

به عنوان یکی از پدیده‌های شاخص فرهنگی مورد مطالعه قرار می‌دهد. وی مفاهیم سنت و نوآوری را در جدال و تضاد با یکدیگر نمی‌داند که علاقه به حذف یکی از آنها داشته باشد. موسیقی‌دان متعهد کنونی بایستی با درک عمیق و آگاهانه از سنت به خلق آثاری نوین و بدیع که برطرف‌کننده نیازهای کنونی جامعه باشد بپردازد. به بیانی دیگر سنت و نوآوری بایستی در کنار هم به اعتلای سطح فرهنگ جامعه و تقویت هویت فرهنگی ما منجر شود.

مطالب کتاب به سه گروه تقسیم شده است: مقاله‌ها، سخنرانی‌ها و گفت و گو و اظهارنظرها البته نیمی از کتاب به مقاله اختصاص یافته که نشانگر تلاش بیشتر پژوهشگر در این زمینه است. تعدد و تنوع مقاله‌ها از یک سو و دیدگاه‌های علمی و واقع‌بینانه پژوهشگر از سوی دیگر باعث شده که مطالب کتاب برای پژوهشگران موسیقی، مردم‌شناسان و افرادی که به مطالعات فرهنگی و تاریخی علاقمندند، بسیار مفید باشد. بدیهی است که تمام پژوهشگرانی که فرهنگ یک قوم و جامعه و حتی یک گروه اجتماعی را مورد مطالعه قرار می‌دهند با مطالعه موسیقی آن قوم یا جامعه بهتر می‌توانند در جریان جزئیات و واقعیات آن جامعه قرار گیرند. به بیانی دیگر با مطالعه سیر تحول و تغییرات موسیقی یک قوم و جامعه می‌توان به درک بیشتر سیر تحولات و دگرگونی‌های کل جامعه نائل شد و این خدمتی است که اتنوموزیکولوژیست‌ها از جمله آقای درویشی تاکنون به مطالعات ایران‌شناسی کرده‌اند. در واقع با جمع‌آوری و ثبت و ضبط علمی اطلاعات موسیقایی می‌توان به شناخت درست سایر

فرزانه و خستگی‌ناپذیر و برای علاقه‌مندان و پژوهشگران موسیقی ایرانی چهره‌ای شناخته شده است. کتاب‌های چاپ شده‌ی درویشی ۱۲ اثر که هر یک حاوی مطالب گفته نشده‌ای در یکی از حوزه‌های موسیقی ایرانی است. حدود هشت کتاب نیز در زمینه‌های مختلف موسیقی نواحی ایران و سازشناسی و دیگر زمینه‌ها در دست چاپ و انتشار دارد که همانند کتاب‌های قبلی نامبرده برای پژوهشگران موسیقی ایرانی قابل استفاده و استناد خواهد بود. آقای درویشی در خصوص آهنگ‌سازی و تنظیم قطعات موسیقی سنتی به شیوه سنتی و غربی و تهیه آلبوم‌های موسیقی مقامی و نواحی ایران و همچنین موسیقی فیلم صاحب آثاری درخور تحسین است. یکی دیگر از اقدامات ارزنده ایشان در خصوص معرفی و حفاظت از میراث موسیقایی ایران برنامه‌ریزی و اجرای تعدادی برنامه پژوهشی موسیقی و جشنواره موسیقی است که به معرفی و بزرگداشت بزرگان و پیشکسوتان موسیقی سنتی و نواحی ایران اختصاص داشته است.

این کتاب و کتاب ارزنده دائرةالمعارف سازهای ایران که به همت مؤسسه فرهنگی - هنری ماهور در سال ۱۳۸۰ چاپ و منتشر شده است از آخرین کارهای منتشر شده این پژوهشگر است که تلاش نامبرده را برای معرفی و تقویت هویت فرهنگی ما و اعتلای میراث‌های گرانقدر معنوی پیشینیان به خوبی نشان می‌دهد. دیدگاه‌های وی در خصوص موسیقی سنتی ایران و در واقع مفهوم سنت و نوآوری همانند سایر اتنوموزیکولوژیست‌های معاصر ریشه در واقعیت‌های اجتماعی هر منطقه دارد و موسیقی را

عرفانی، رزمی، عاشقانه، حماسی، آیینی و غیره مورد بحث قرار دهد و با مشقت و تلاش زیاد هنرمندان شایسته را در تمام زمینه‌ها و دورافتاده‌ترین نقاط پیدا کرده و در قالب جشنواره‌های مختلف ضمن قدردانی و تشویق آنها به ادامه راه سنتی، تلاش کرده است علاقه‌مندان موسیقی ایرانی را با انواع مختلف موسیقی آشنا سازد. در این راستا تاکنون جشنواره‌های بی‌شماری در تهران، کرمان و سایر نقاط ایران برگزار شده که گزارش و توضیحات لازم درخصوص این رخدادهای هنری در این کتاب آمده است که هر یک از آنها می‌تواند سرآغاز و موضوع جدیدی برای پژوهشگران جوان موسیقی کشورمان باشد مقاله‌های زیر به صورت سخنرانی در جشنواره‌های موسیقی ارائه شده که نشانگر تنوع و غنای موسیقی سنتی و مقامی ایران است:

- حماسه و حماسه‌سرایی در موسیقی ایران، به مناسبت جشنواره موسیقی حماسی ایران

- نقل‌گویی و روایت‌خوانی در موسیقی نواحی ایران، به مناسبت جشنواره‌ی نمایش‌های سنتی - آیینی ایران

- جشنواره‌های دیگری نیز درخصوص موسیقی سنتی و مقامی و نواحی ایران تاکنون به همت این پژوهشگر فرزانه برگزار شده که کتاب‌های زیر حاصل آنهاست، از این رو در این کتاب به صورت مقاله اشاره‌ای به آنها نشده است، از این رو پیشنهاد می‌شود علاقه‌مندان این‌گونه مباحث موسیقی برای تکمیل اطلاعات خود به کتاب‌های زیر مراجعه نمایند.

- کتاب هفت اورنگ (مجموعه‌ی مقالات درباره‌ی موسیقی نواحی ایران)

- کتاب مقدمه‌ای بر شناخت موسیقی نواحی ایران (دفتر نخست: هرمزگان، بوشهر، خوزستان)

- کتاب آیین و آواز (مجموعه‌ی مقالات درباره‌ی موسیقی نواحی ایران)

تعدادی مقاله با عناوین زیر نیز در این کتاب آمده است که حاصل برگزاری برنامه‌های پژوهشی آقای درویشی تحت عنوان «ققنوس» در حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی است و حاوی نکات منتشر نشده و آخرین پژوهش‌های

این پژوهشگر پرتلاش می‌باشد:

- ققنوس ۱، ویژه‌ی موسیقی بلوچستان تیر ماه ۱۳۷۷
- ققنوس ۲، ویژه‌ی موسیقی کرمانشاهان مردادماه ۱۳۷۷
- ققنوس ۳، ویژه‌ی موسیقی ترکمن‌صحرا، مهر ماه ۱۳۷۷
- ققنوس ۴، ویژه‌ی موسیقی هرات (افغانستان) و بلوچستان، آبان ۱۳۷۷
- ققنوس ۵، ویژه‌ی موسیقی تربت‌جام، تیر ماه ۱۳۷۹

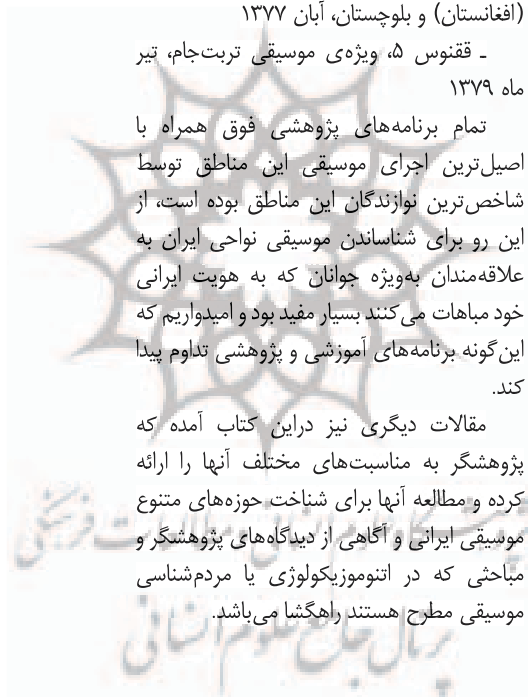
تمام برنامه‌های پژوهشی فوق همراه با اصیل‌ترین اجرای موسیقی این مناطق توسط شاخص‌ترین نوازندگان این مناطق بوده است، از این رو برای شناساندن موسیقی نواحی ایران به علاقه‌مندان به‌ویژه جوانان که به هویت ایرانی خود مباحث می‌کنند بسیار مفید بود و امیدواریم که این‌گونه برنامه‌های آموزشی و پژوهشی تداوم پیدا کند.

مقالات دیگری نیز در این کتاب آمده که پژوهشگر به مناسبت‌های مختلف آنها را ارائه کرده و مطالعه آنها برای شناخت حوزه‌های متنوع موسیقی ایرانی و آگاهی از دیدگاه‌های پژوهشگر و مباحثی که در اتنوموزیکولوژی یا مردم‌شناسی موسیقی مطرح هستند راهگشا می‌باشد.

+ پژوهشگر محترم نیز مانند مردم‌شناسان به پدیده‌های سنتی به چشم پدیده‌های ازلی، ابدی و مقدس که هرگونه تغییر و تحولی در آن جایز نباشد نگاه نمی‌کند بلکه اعتقاد دارد که لازمه حیات هر هنر سنتی ازجمله موسیقی آفرینش و خلق آثاری نو متناسب با نیازهای واقعی جامعه است از این رو هنرهای سنتی می‌توانند مینا و پایه مطمئن و محکم برای هنرهای جدید و زندگی کنونی ما باشند

+ موسیقی یکی از شاخص‌ترین هنرهاست که در تمام عرصه‌های علوم اجتماعی و انسانی قابل مطالعه است ولی فقط مردم‌شناسی موسیقی

یا اتنوموزیکولوژی است که علاوه بر جنبه‌های فنی، فیزیکی و هنری موسیقی به سایر عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی و فرهنگی مرتبط با موسیقی نیز توجه دارد و علاوه بر توصیف به تجزیه و تحلیل، طبقه‌بندی و تفسیر داده‌ها نیز می‌پردازد

انتموزیکولوژی است که علاوه بر جنبه‌های فنی، فیزیکی و هنری موسیقی به سایر عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی و فرهنگی مرتبط با موسیقی نیز توجه دارد و علاوه بر توصیف به تجزیه و تحلیل، طبقه‌بندی و تفسیر داده‌ها نیز می‌پردازد و از این جهت ما را در کشف قانونمندی‌های هر جامعه کمک می‌کند. ازین دیدگاه نیز مطالب این کتاب قابل استفاده فرهنگ‌شناسان کشورمان می‌تواند قرار گیرد. در تعدادی از مقاله‌ها به رابطه انسان و طبیعت و به بیانی رابطه موسیقی و آفرینندگان آن با طبیعت و تأثیراتی که از مظاهر طبیعی می‌گیرند اشاره شده است.

فرهنگ هر جامعه اصولاً تحت تأثیر عوامل اجتماعی، اقلیمی و متافیزیک شکل می‌گیرد، از این رو مردم‌شناسان برای شناخت فرهنگ یک جامعه و گروه اجتماعی به رابطه انسان با گروه‌های انسانی دیگر و طبیعت پیرامون او و بالاخره با رابطه انسان با اعتقادات و باورها و جهان‌بینی او توجه زیادی دارند و فرهنگ‌ها را در این سه بعد یا سه حوزه مورد مطالعه قرار می‌دهند. آقای درویشی نیز در پژوهش‌های خود به این اصل اعتقاد دارند و این دیدگاه در پژوهش‌های ایشان به‌ویژه آنهایی که در چند سال گذشته منتشر شده‌اند دیده می‌شود.

تمام مراحل گذار یک انسان از تولد تا بلوغ، از ازدواج تا مرگ بدون حضور موسیقی در قالب سازی یا آوازی آن و گاهی توأم و همراه با رقص معنی و مفهومی ندارد. نقش موسیقی در مراسم و آیین‌های مرتبط با این مراحل بسیار قوی، متنوع و تأثیرگذار است و اگر به هر علتی مجریان موسیقی نتوانند نقش سنتی و حرفه‌ای خود را در این مراسم ایفا کنند شرکت‌کنندگان در برنامه باشکوه و شکایت جلسه راترک خواهند کرد که این امر پیوند قوی موسیقی و شئون زندگی مردم را به خوبی نشان می‌دهد.

پژوهشگر محترم در مقاله‌هایی که به موسیقی مذهبی قایینی مناطق مختلف کشور ارتباط پیدا می‌کند به این موضوع توجه داشته است، از این رو مطالعه مقاله‌های موسیقی این

حوزه ما را با اعتقادات و باورهای مردم هر منطقه و جهان‌بینی آنها آشنا می‌سازد. در عصری که ما زندگی می‌کنیم تمام پدیده‌های مادی و معنوی بیش از سده‌های گذشته در حال دگرگونی است و در واقع زندگی سنتی در تمام ابعاد آن در حال تغییر و تحول و فراموشی است، از این رو مستندسازی و ثبت و ضبط موسیقی و زندگی و احوال مجریان موسیقی بسیار اهمیت دارد و به بیانی دیگر غفلت از این امر مهم آیندگان را از داشتن اسناد مربوط به زندگی پیشینیان و هویت ملی و فرهنگی خود محروم می‌سازد. آقای درویشی در مقاله‌هایی که مربوط به موسیقی سنتی و نوازندگان سنتی از قبیل بخشی‌ها، عاشق‌ها، خنیاگران، لوطی‌ها و غیره می‌شود به این مهم توجه زیادی داشته و مستندسازی باقیمانده موسیقی ایرانی را که چند دهه از عمر آن بیشتر باقی نمانده و نفس‌های آخر عمر پر عزت خود را می‌گذرانند به تمام سازمان‌ها و مسؤولان و علاقه‌مندان فرهنگ و هنر سنتی ایران گوشزد کرده است. اصولاً توجه مردم‌شناسان به هنرها و فرهنگ سنتی از این منظر است که گذشته چراغ راه آینده است و بدون شناخت گذشته امکان نوآوری و آفرینش آثاری بدیع و جاودانه و تأثیرگذار برای هنرمندان نسل جدید فراهم نیست. پژوهشگر محترم نیز مانند مردم‌شناسان به پدیده‌های سنتی به چشم پدیده‌های ازلی، ابدی و مقدس که هرگونه تغییر و تحولی در آن جایز نباشد نگاه نمی‌کند بلکه اعتقاد دارد که لازمه حیات هر هنر سنتی از جمله موسیقی آفرینش و خلق آثاری نو متناسب با نیازهای واقعی جامعه است از این رو هنرهای سنتی می‌توانند مینا و پایه مطمئن و محکمی برای هنرهای جدید و زندگی کنونی ما باشند. یکی از مهم‌ترین موضوعاتی که در عصر ما مورد توجه و بحث قرار گرفته مسئله سنت و نوآوری است که در چند جای کتاب به آنها اشاره شده و دیدگاه‌های پژوهشگر را در این خصوص نشان می‌دهد.

قدردانی و بزرگداشت هنرمندانی که در حفظ و اشاعه موسیقی سنتی و نواحی ایران سهم مهمی داشته‌اند و تمام عمر خود را به نگهداری صادقانه از میراث‌های گران‌سنگ نیاکان صرف کرده‌اند

سنتی بسیار نیکو می‌باشد که هنوز گه‌گاهی شاهد آن هستیم. آقای درویشی به عنوان پژوهشگر و هنرمندی متعهد و معتقد به حفاظت از فرهنگ و هنر اصیل ایرانی تاکنون مقاله‌ها و سخنرانی‌های ارزشمندی در این‌گونه مراسم ارائه کرده است که در این کتاب با عناوین زیر می‌توانیم از آنها استفاده کنیم:

- آخرین فریاد نسل منقرض (به بهانه‌ی درگذشت استاد محمدحسین یگانه)
- بسان خوشه‌های اساطیری خرما (به بهانه‌ی بزرگداشت استاد شیرمحمد اسپندار)
- بمان ای جبران من ای جدایی (به بهانه‌ی درگذشت آنا قربان قلیچ تقانی)
- درود و شادی و رامش در انتظار اوست (به مناسبت درگذشت استاد محمدتقی مسعودیه)
- برف برایم گریه می‌کند (به مناسبت درگذشت عاشق اصیلان طالبی)
- خلیفه نظری خنیاگر آخرین
- خانه، موسیقی و... چند حاشیه (به مناسبت یکمین سال درگذشت شادروان مرتضی خانه)
- آیا هنوز امکانی برای یگانگی علم و عمل در موسیقی ایرانی هست؟ (به مناسبت یکمین سال درگذشت شادروان تقی بینش).
- خوانندگان محترم این کتاب با مطالعه مقاله‌های فوق علاوه بر آشنایی با شرح حال و زندگی هنرمندان فوق با موسیقی مناطق مختلف ایران نیز آشنا می‌شوند.
- یکی از امتیازات این کتاب تنوع مطالب و در واقع ورود پژوهشگر قوی در عرصه‌های مختلف زندگی است. این‌گونه تلاش در شرایط کنونی که موسیقی سنتی و مقامی ایران آماج انواع بی‌مهری و حمله از طرف دوستان ناآگاه و دشمنان آگاه قرار گرفته حائز اهمیت فراوان است. بیشتر پژوهشگران موسیقی ایرانی بدون درک درست از شرایط کنونی موسیقی سنتی و مقامی کشورمان را محدود به چند نغمه و حالت دانسته‌اند که باید مورد اصلاح و تجدیدنظر آن هم به شیوه غربی قرار گیرد. آقای درویشی با درک صحیح این دیدگاه افراطی و نادرست در سخنرانی‌ها و مقاله‌های خود سعی داشته موسیقی ایرانی را در تمام عرصه‌های